

NGHIÊN CỨU ĐẶC TRƯNG VĂN HOÁ NGƯỜI HOA QUA KIẾN TRÚC ĐÔ THỊ
 CULTURAL CHARACTERISTICS OF THE CHINESE COMMUNITY THROUGH URBAN ARCHITECTURE

Võ Trọng Nghĩa*

Trường Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn
 Đại học Quốc gia Thành phố Hồ Chí Minh

DOI: <https://doi.org/10.65934/mkusj.2026.42.816>

*Email: votrongnghia@hcmussh.edu.vn

Ngày nhận bài: 13/12/2025

Ngày phản biện: 24/12/2025

Ngày duyệt bài: 23/03/2026

TÓM TẮT

Trong bối cảnh đô thị hóa diễn ra mạnh mẽ tại các siêu đô thị, việc dung hòa giữa phát triển hiện đại và bảo tồn các giá trị truyền thống đang trở thành một thách thức lớn. Đặc biệt, khu vực Chợ Lớn lịch sử luôn được xem là một minh chứng sinh động cho sự giao thoa văn hóa đa dạng. Nhằm bắt tầm quan trọng đó, việc giải mã các yếu tố kiến trúc và không gian đô thị tại Quận 5 (cũ), TPHCM cho thấy đây là môi trường phản ánh rõ nét bản sắc văn hóa của cộng đồng người Hoa. Nhằm làm sáng tỏ cấu trúc không gian vật thể và phi vật thể tại khu vực này, nghiên cứu sử dụng khảo sát thực địa và phân tích hình thái kiến trúc để nhận diện ba nhóm không gian chính gồm nhà ở kết hợp kinh doanh, các thiết chế tín ngưỡng, và không gian thương mại mang tính cộng đồng. Thông qua việc hệ thống hóa các dữ liệu kiến trúc đặc thù, bức tranh toàn cảnh về đời sống sinh hoạt của cư dân bản địa đã được tái hiện một cách chân thực. Cụ thể, kết quả chỉ ra rằng bản sắc văn hóa được duy trì thông qua cấu trúc nhà phố, mạng lưới hẻm và hệ thống chùa, miếu, hội quán giữ vai trò tổ chức lễ hội truyền thống. Những yếu tố này tạo nên không gian di sản sống đặc trưng của Quận 5, nơi những giá trị lịch sử không bị đóng băng mà vẫn đang nhịp bước cùng hơi thở của thời đại mới. Từ những phát hiện mang tính thực tiễn sâu sắc này, nghiên cứu khẳng định vai trò của kiến trúc và cảnh quan trong bảo tồn văn hóa và đề xuất tiếp cận phát triển đô thị gắn với gìn giữ di sản, qua đó cung cấp cơ sở khoa học thiết thực cho các nhà quy hoạch và quản lý đô thị trong tương lai.

Từ khóa: bản sắc văn hóa, người Hoa, kiến trúc đô thị, không gian tín ngưỡng, Quận 5 (cũ)

ABSTRACT

In the context of rapid urbanization within megacities, harmonizing modern development with the preservation of traditional values has become a significant challenge. Notably, the historic Cho Lon area has consistently been regarded as a vivid testament to diverse cultural intersections. Recognizing this importance, understanding the architectural and urban spatial structure of District 5 reveals how it expresses the cultural identity of the Chinese community. To elucidate both the tangible and intangible spatial frameworks in this area, using field observations and morphological analysis, the study identifies three key spatial categories: mixed residential and commercial houses, religious institutions, and community based commercial spaces. By systematizing these distinctive architectural data, a comprehensive picture of the indigenous residents' daily lives has been authentically reconstructed. Specifically, the findings show that cultural identity is maintained through the structure of shophouses, the alley network, and temples and guild halls that host traditional festivals. These elements form a living heritage landscape characteristic of District 5, where historical values are not frozen but continue to pulse with the rhythm of the modern era. Drawn from these profoundly practical insights, the study emphasizes the role of architecture and urban space in cultural preservation and suggests development approaches that support heritage continuity, thereby providing a solid scientific basis for future urban planners and policymakers.

Keywords: chinese community, cultural identity, district 5 (former), religious space, urban architecture

1. Mở đầu

Quận 5 (cũ), Thành phố Hồ Chí Minh là không gian đô thị gắn với quá trình định cư lâu dài của cộng đồng người Hoa và được xem là khu vực thể hiện rõ mối liên hệ giữa hoạt động kinh tế, văn hóa và đời sống xã hội (Luu et al., 2006). Không gian kiến trúc và cảnh quan đô thị tại đây không chỉ là hạ tầng vật chất mà còn đóng vai trò như một cấu trúc biểu đạt văn hóa, nơi ký ức tập thể và giá trị truyền thống được duy trì và tái tạo qua nhiều thế hệ. Trong lĩnh vực nhân học không gian, nhiều nghiên cứu nhấn mạnh rằng không gian đô thị là sản phẩm của thực hành văn hóa và quan hệ xã hội (Low, 2016), đồng thời kiến trúc đô thị có khả năng phản ánh cấu trúc văn hóa của cộng đồng cư trú (Rapoport, 1990). Tuy vậy, các phân tích chuyên sâu về cách thức kiến trúc và cảnh quan Quận 5 thể hiện bản sắc văn hóa người Hoa vẫn chưa được quan tâm đầy đủ.

Hệ thống hội quán, chùa, miếu và các không gian sinh hoạt cộng đồng tại Quận 5 (cũ) vừa đáp ứng nhu cầu tín ngưỡng vừa thực hiện chức năng đại diện cho bản sắc văn hóa của cộng đồng. Các lễ hội như Tết Nguyên Đán, Tết Nguyên Tiêu và Lễ Vu Lan tiếp tục duy trì sự gắn kết xã hội và thu hút du khách quan tâm đến di sản văn hóa người Hoa. Tuy nhiên, tốc độ đô thị hóa nhanh cùng sự thay đổi trong mô hình nhà ở và hoạt động thương mại đang tạo áp lực ngày càng lớn lên cấu trúc không gian truyền thống, dẫn đến nguy cơ suy giảm giá trị kiến trúc và văn hóa nếu không có cơ chế quản lý phù hợp. McGee (2004) chỉ ra rằng các đô thị châu Á thường đối mặt với sự đánh đổi giữa phát triển và gìn giữ di sản, và trường hợp Quận 5 (cũ) cũng không nằm ngoài xu hướng đó. Hình 1 minh họa rõ sự biến đổi này khi nhiều yếu tố kiến trúc truyền thống dần bị thay thế.

Trong bối cảnh đó, vấn đề đặt ra là cách thức kiến trúc và cảnh quan đô thị tại Quận 5 (cũ) phản ánh bản sắc văn hóa người Hoa và mức độ biến đổi của chúng trước áp lực hiện đại hóa. Tính mới của nghiên cứu nằm ở việc tiếp cận không gian đô thị như một thực thể văn hóa sống, kết hợp phân tích hình thái kiến trúc với khảo sát thực địa để nhận diện các biểu hiện văn hóa trong không gian. Mục tiêu của nghiên cứu là

xác định và phân tích các đặc trưng văn hóa của cộng đồng người Hoa thông qua cấu trúc kiến trúc và cảnh quan đô thị Quận 5 (cũ), qua đó đề xuất định hướng bảo tồn và phát triển phù hợp trong giai đoạn hiện nay.

2. Cơ sở lý thuyết và bối cảnh nghiên cứu

2.1. Khái niệm

2.1.1. Đặc trưng giá trị văn hoá cộng đồng

Giá trị văn hóa được hiểu là kết tinh của đời sống tinh thần, hình thành qua quá trình lịch sử và giữ vai trò định hướng hành vi xã hội, góp phần tạo nền tảng cho sự phát triển bền vững (Bùi Hoài Sơn). Theo UNESCO, văn hóa là tổng hòa những giá trị, truyền thống và lối sống được tích lũy qua nhiều thế kỷ, qua đó mỗi cộng đồng khẳng định bản sắc riêng của mình (Ủy ban Quốc gia về Thập kỷ Quốc tế Phát triển Văn hóa, 1992). Các giá trị văn hóa đặc trưng của một cộng đồng được duy trì thông qua phong tục, tín ngưỡng, nghệ thuật, lối sống và những thiết chế xã hội.

Trong phạm vi nghiên cứu này, các giá trị văn hóa của cộng đồng người Hoa tại Quận 5 (cũ) được xem xét thông qua những yếu tố có ảnh hưởng trực tiếp đến không gian kiến trúc và cảnh quan đô thị. Chúng thể hiện trong hình thái nhà ở, các công trình cộng đồng, không gian tín ngưỡng và hoạt động thương mại, phản ánh sự thích nghi của cộng đồng trong bối cảnh đô thị hóa cũng như đóng góp vào sự đa dạng văn hóa của Thành phố Hồ Chí Minh (Nghĩa, 2021).

2.1.2. Không gian kiến trúc cảnh quan

Không gian kiến trúc cảnh quan là thành phần quan trọng của môi trường đô thị, góp phần tạo nên sự hài hòa giữa yếu tố tự nhiên và không gian xây dựng. Các nghiên cứu quốc tế cho thấy hệ thống cây xanh, mặt nước và không gian công cộng đóng vai trò nâng cao chất lượng sống, cải thiện môi trường và hỗ trợ sức khỏe cộng đồng (Wolch et al., 2014). Trên phương diện sinh thái, không gian cảnh quan còn điều hòa vi khí hậu, giảm ô nhiễm và tăng cường khả năng phục hồi của đô thị trước các biến đổi môi trường (Tzoulas et al., 2007).

Kiến trúc cảnh quan là lĩnh vực kết hợp giữa khoa học và nghệ thuật nhằm thiết lập mối quan hệ hài hòa giữa hệ sinh thái và không gian xây

dựng. Felson & Pickett (2005) nhấn mạnh rằng thiết kế cảnh quan hiệu quả cần gắn kết chức năng sinh thái, giá trị văn hóa và nhu cầu của cộng đồng. Theo Nghĩa (2021), kiến trúc cảnh quan góp phần định hình môi trường sống bền vững và duy trì cân bằng giữa con người, thiên nhiên và cấu trúc đô thị.

Nhìn chung, không gian kiến trúc đô thị bao gồm công trình xây dựng, hạ tầng kỹ thuật, không gian công cộng và các yếu tố tự nhiên được tổ chức nhằm đáp ứng nhu cầu sinh hoạt và văn hóa của cư dân (Nghĩa, 2024). Tại Quận 5 (cũ), không gian này thể hiện bản sắc văn hóa người Hoa thông qua hình thái nhà ở, hệ thống thiết chế cộng đồng, không gian tín ngưỡng và hoạt động thương mại, qua đó góp phần định hình đặc trưng đô thị của địa phương.

2.2. Khái quát về cộng đồng người Hoa tại Quận 5 (cũ)

Cộng đồng người Hoa hình thành tại Sài Gòn từ thế kỷ 16 trong bối cảnh di cư do chiến tranh và biến động chính trị tại Trung Quốc, với sự tham gia của nhiều nhóm cư dân, bao gồm thương nhân và nông dân nghèo (Đầu, 1997). Sự phát triển của Hà Tiên dưới thời Mạc Cửu cùng quá trình suy tàn của nhà Minh thúc đẩy dòng người Hoa đến định cư, tạo nên cộng đồng Minh Hương, tổ chức cộng đồng người Hoa sớm nhất, hiện vẫn còn dấu tích tại đình Minh Hương ở Quận 5 (cũ). Đến cuối thế kỷ 18, những biến động quân sự giữa Tây Sơn và Nguyễn Ánh khiến người Hoa tập trung dọc tuyến kênh Tàu Hủ và hình thành Chợ Lớn, nơi trở thành trung tâm kinh tế quan trọng từ giữa thế kỷ 19 (Đầu, 1997).

Trong thời kỳ Pháp thuộc, người Hoa phát triển mạnh nhờ chính sách quản lý linh hoạt, dẫn đến sự phân hóa rõ nét giữa kiến trúc châu Âu ở Sài Gòn và kiến trúc truyền thống người Hoa tại Chợ Lớn (Lê, 2014). Giai đoạn 1954-1975 chứng kiến những biến động về chính sách, từ xu hướng đồng hóa dưới thời Ngô Đình Diệm đến sự nói lỏng và phát triển kinh tế của cộng đồng dưới thời Nguyễn Văn Thiệu (Kim, 2005). Sau năm 1975 và đặc biệt từ thời kỳ đổi mới 1986, người Hoa tiếp tục khẳng định vai trò trong đời sống kinh tế và văn hóa Thành phố Hồ Chí Minh, đồng thời tác động mạnh đến thay đổi kiến trúc

và không gian thương mại tại Chợ Lớn (Tuyết & Thanh, 2013).

Theo Phòng Thống kê Quận 5 (2020), quận có 48.322 người Hoa, chiếm khoảng 30% dân số địa phương. Cộng đồng này bao gồm năm nhóm phương ngữ lớn gồm Quảng Đông, Triều Châu, Phúc Kiến, Hải Nam và Khách Gia, trong đó tiếng Quảng Đông giữ vai trò chủ đạo trong giao tiếp thương mại. Bên cạnh đó, các hình thức kinh doanh truyền thống tại Chợ Lớn như thương mại tập trung, buôn bán ban đêm và sản xuất nhỏ tại gia tiếp tục duy trì vai trò quan trọng trong cấu trúc kinh tế đô thị. Các hoạt động văn hóa, trong đó có thờ cúng tổ tiên, lễ vía và các lễ hội cộng đồng, góp phần duy trì bản sắc văn hóa và tạo dấu ấn trong không gian đô thị của Quận 5 (cũ).

3. Phương pháp nghiên cứu

Nghiên cứu áp dụng ba phương pháp gồm khảo sát thực địa, quan sát trực tiếp và phân tích tài liệu. Khảo sát thực địa được tiến hành tại các tuyến phố, nhà ở và các cơ sở tín ngưỡng của cộng đồng người Hoa ở Quận 5 (cũ) nhằm ghi nhận đặc điểm hình thái kiến trúc và tổ chức không gian. Quan sát trực tiếp được sử dụng để mô tả các yếu tố như mặt đứng, vật liệu, cấu trúc, trang trí và sự chuyển đổi không gian trong bối cảnh đô thị hóa. Phân tích tài liệu dựa trên các công trình nghiên cứu về văn hóa người Hoa, lịch sử và lý thuyết về không gian kiến trúc đô thị, qua đó cung cấp cơ sở cho việc đối chiếu và diễn giải dữ liệu thu thập từ thực địa.

4. Kết quả và thảo luận

4.1. Đặc trưng văn hóa biểu hiện qua hình thức kiến trúc và không gian nhà ở

Nhà ở của cộng đồng người Hoa tại Quận 5 (cũ) thể hiện sự gắn kết giữa văn hóa, sinh kế và tổ chức không gian. Dạng nhà ống chiếm ưu thế với mặt tiền hẹp và chiều sâu lớn, cho phép kết hợp chức năng sinh hoạt và kinh doanh trong cùng một cấu trúc. Mô hình này tương đồng với các không gian cư trú thương mại của cộng đồng Hoa tại nhiều đô thị châu Á, nơi nhà ở vừa là nơi sinh sống vừa là nơi sản xuất và buôn bán (Logan, 2000).

Nhà ở của cộng đồng người Hoa tại Quận 5 (cũ) cho thấy sự gắn kết chặt chẽ giữa văn hóa,

sinh kế và tổ chức không gian. Dạng nhà ống chiếm ưu thế, với mặt tiền hẹp và chiều sâu lớn, cho phép kết hợp sinh hoạt gia đình và hoạt động kinh doanh trong cùng một không gian. Điều này phù hợp với nhận định của Truong-Young & Hogan (2020), người cho rằng mô hình nhà ống tại khu vực Sài Gòn phản ánh rõ đặc trưng thương mại kết hợp cư trú của các cộng đồng đô thị truyền thống.

Hình thức kiến trúc thể hiện nhiều giá trị văn hóa qua các chi tiết trang trí như mái cong, cửa lá sách và họa tiết biểu tượng gồm dơi, hoa mai và chữ Thọ. Các yếu tố này mang ý nghĩa may mắn, phúc lộc và trường thọ. Nghiên cứu của Nguyen (2020) cũng ghi nhận việc sử dụng biểu tượng văn hóa trên mặt đứng nhà ống tại Việt Nam như một phương thức duy trì bản sắc và truyền tải niềm tin của cộng đồng. Sự hiện diện nhất quán của các chi tiết này tại Quận 5 (cũ) cho thấy tính bền vững của hệ giá trị văn hóa trong kiến trúc nhà ở người Hoa.

Không gian bên trong được tổ chức linh hoạt với sự xuất hiện của sân trong và khoảng thông tầng, nhằm tăng cường thông gió và ánh sáng tự nhiên trong điều kiện đô thị mật độ cao. Gian giữa là không gian linh thiêng, nơi đặt bàn thờ tổ tiên hoặc các vị thần được tôn kính. Việc duy trì không gian thờ cúng ngay trong nhà phản ánh tầm quan trọng của tín ngưỡng trong nếp sống gia đình và cho thấy mối liên hệ trực tiếp giữa hình thức kiến trúc và thực hành văn hóa.

Các dãy nhà liên kế tạo nên không gian liên tục dọc theo tuyến phố, là nơi diễn ra hoạt động buôn bán và giao tiếp hằng ngày. Mô hình này góp phần duy trì tính cộng đồng và hình thành bản sắc không gian đặc trưng của Quận 5 (cũ). Mặc dù quá trình đô thị hóa đã dẫn đến việc thay đổi vật liệu và cải tạo mặt đứng, nhiều yếu tố văn hóa cốt lõi vẫn được bảo tồn, thể hiện khả năng thích ứng linh hoạt của cộng đồng người Hoa và vai trò của kiến trúc như một không gian gìn giữ bản sắc trong bối cảnh đô thị đổi mới.

Những đặc trưng kiến trúc nhà ở của cộng đồng người Hoa tại đây cho thấy quá trình thích nghi linh hoạt với bối cảnh đô thị, trong đó hình thái nhà ống và tổ chức không gian theo chiều sâu phản ánh tập quán cư trú bản địa. Trên nền tảng

đó, các yếu tố tín ngưỡng và trang trí có nguồn gốc Hoa tiếp tục được duy trì, tạo nên dạng thức kiến trúc dung hợp giữa bảo tồn bản sắc và hòa nhập đô thị.

4.2. Đặc trưng kiến trúc, không gian sinh hoạt văn hóa, cộng đồng, tôn giáo và biểu hiện

Không gian sinh hoạt văn hóa của cộng đồng người Hoa tại Quận 5 (cũ) được hình thành từ tiến trình định cư lâu dài và sự phát triển của các bang hội. Theo Đầu (1997), Chợ Lớn từ thế kỷ XIX đã trở thành trung tâm kinh tế - xã hội (KT-XH) của người Hoa, nơi hình thành hệ thống hội quán gắn với từng nhóm phương ngữ như Quảng Đông, Triều Châu, Phúc Kiến hay Hải Nam. Những hội quán này đảm nhiệm đồng thời ba chức năng: thờ tự tổ tiên và thần bảo hộ, điều phối sinh hoạt bang hội và duy trì các lễ hội truyền thống quy mô lớn.

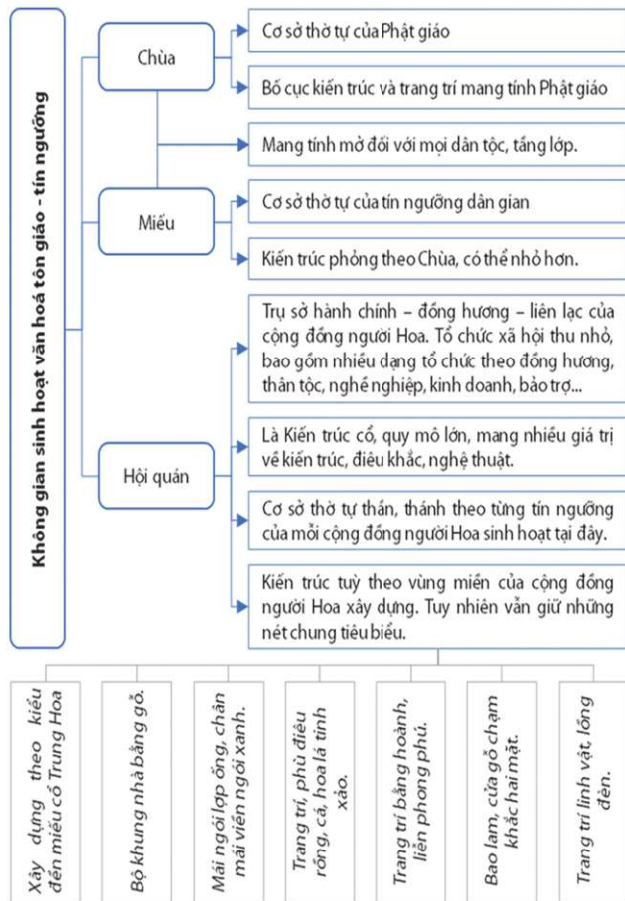
Hệ thống hội quán giữ vai trò đặc biệt trong việc tái tạo và truyền tải bản sắc văn hóa người Hoa. Nghiên cứu về văn hóa người Hoa Nam Bộ cho thấy hội quán là thiết chế văn hóa - xã hội cốt lõi, nơi tổ chức các hoạt động giáo dục, tương trợ đồng hương, duy trì phong tục và tập quán truyền thống, đồng thời là nơi cộng đồng thực hành lễ hội như Tết Nguyên Tiêu, Tết Nguyên Đán hay lễ vía Thiên Hậu (Luu et al., 2006; Thơ, 2028). Các hoạt động này không chỉ củng cố sự cố kết cộng đồng mà còn góp phần bảo tồn hệ thống tín ngưỡng và đạo đức truyền thống trong bối cảnh đô thị hóa.

Cùng với hội quán, chùa và miếu của người Hoa tại Quận 5 (cũ) thể hiện cấu trúc tín ngưỡng tổng hợp, kết hợp thờ Phật, thờ Quan Âm, Thiên Hậu, Quan Công, Thần Tài và các thần dân gian khác. Mỗi thiết chế mang một chức năng tinh thần riêng nhưng đều đóng vai trò giữ gìn niềm tin, nuôi dưỡng ký ức cộng đồng và truyền tải giá trị văn hóa qua nghi lễ, biểu tượng và văn tự Hán. Không gian tín ngưỡng này tạo nên trục văn hóa liên tục, kết nối giữa đời sống tôn giáo và sinh hoạt cộng đồng.

Bên cạnh không gian thờ tự, các hoạt động văn hóa thường nhật của người Hoa còn diễn ra trong không gian thương mại, chợ và mạng lưới đường phố. Đầu (1997) khẳng định rằng Chợ Lớn chính là không gian xã hội nơi các giá trị

văn hóa được tái tạo hàng ngày thông qua ngôn ngữ, âm thực, nghi thức và phong tục giao tiếp. Điều này cho thấy văn hóa người Hoa không bị bó hẹp trong thiết chế tôn giáo mà lan tỏa mạnh mẽ vào cấu trúc KT-XH của đô thị.

Tổng thể, hệ thống hội quán, chùa, miếu và không gian sinh hoạt cộng đồng tạo nên cấu trúc văn hóa - kiến trúc đặc trưng của người Hoa tại Quận 5 (cũ). Các thiết chế này vừa duy trì truyền thống, vừa thích ứng với quá trình biến đổi đô thị, qua đó hình thành một không gian văn hóa sống động, có khả năng tái tạo bản sắc trong môi trường đô thị đương đại.

Hình 1. Sơ đồ đặc trưng không gian sinh hoạt văn hoá, tôn giáo - tín ngưỡng (Nguồn: Tác giả)

So với văn hóa của người Hoa tại một số đô thị Nam Bộ, hệ thống chùa, miếu và hội quán tại Quận 5 (cũ) có mức độ gắn kết chặt chẽ hơn với đời sống đô thị đương đại. Các không gian này không chỉ phục vụ sinh hoạt nội bộ cộng đồng mà còn đóng vai trò như những điểm giao tiếp văn hóa, phản ánh quá trình hòa hợp giữa thực hành tín ngưỡng Hoa và môi trường văn hóa, xã hội Việt Nam.

4.3. Đặc trưng không gian phát triển kinh tế của cộng đồng người Hoa tại Quận 5 (cũ) và biểu hiện

Không gian kinh tế của cộng đồng người Hoa tại Quận 5 (cũ) được định hình từ cấu trúc thương mại truyền thống của Chợ Lớn, nơi việc buôn bán gắn liền với mô hình gia đình và tính liên kết cộng đồng cao. Theo Đầu (1997), các tuyến phố chuyên doanh và mạng lưới bang hội đã tạo dựng môi trường kinh doanh mang tính tổ chức, trong đó người Hoa phát triển nhiều ngành nghề đặc thù như dược liệu, vải vóc, kim hoàn, thực phẩm khô và các ngành thủ công nghiệp. Điều này góp phần định hình một không gian KT-XH mang tính nhận diện cao trong cấu trúc đô thị.

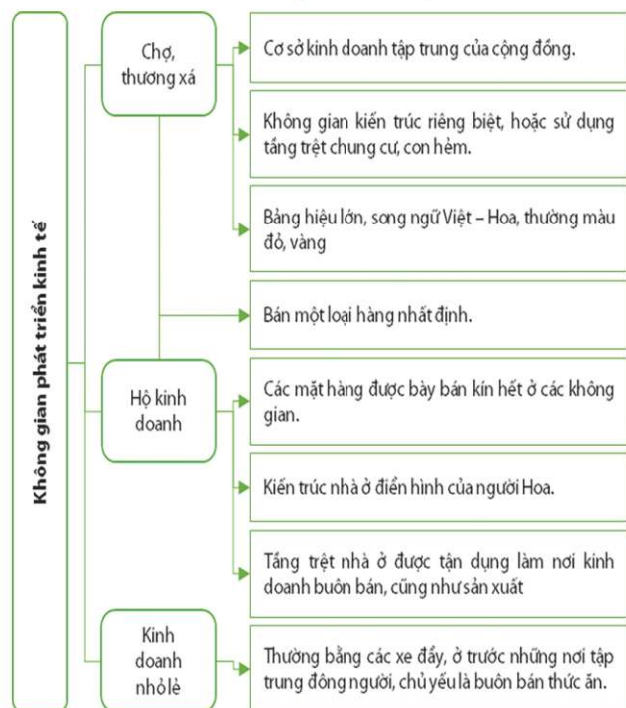
Nghiên cứu về văn hóa người Hoa Nam Bộ cho thấy hoạt động kinh doanh không chỉ mang tính sinh kế mà còn thể hiện giá trị văn hóa, đặc biệt là tinh thần tự chủ, tính chuyên môn hóa và sự kế thừa nghề nghiệp qua nhiều thế hệ (Thơ, 2028). Các tuyến phố chuyên doanh như Hải Thượng Lãn Ông, Nguyễn Trãi, Trần Hưng Đạo hay Triệu Quang Phục minh chứng cho mô hình “không gian nghề nghiệp hóa”, nơi cấu trúc kiến trúc và công năng sử dụng đất phản ánh sự chuyên môn hóa của từng nhóm cộng đồng.

Một đặc trưng nổi bật của không gian kinh tế người Hoa là mô hình nhà ở kết hợp kinh doanh, trong đó tầng trệt dành cho buôn bán và các tầng trên phục vụ sinh hoạt gia đình. Mô hình này có tính thích ứng cao và được ghi nhận rộng rãi trong không gian đô thị Sài Gòn - Chợ Lớn, nơi kiến trúc nhà liên kế tạo nên mạng lưới thương mại liên tục và năng động (Truong-Young, 2020). Sự kết hợp giữa cư trú và kinh doanh vừa giúp tối ưu hóa diện tích sử dụng, vừa tạo nên không gian giao thương sôi động tại cấp độ đường phố.

Phát triển kinh tế của cộng đồng người Hoa còn thể hiện qua vai trò của các chợ và thương xá như Chợ Bình Tây, Chợ Lớn hay Đồng Khánh, vốn là các trung tâm phân phối hàng hóa quy mô lớn trong khu vực phía Nam. Như Đầu (1997) chỉ ra, đây không chỉ là nơi trao đổi hàng hóa mà còn là “không gian xã hội”, nơi duy trì phong tục giao tiếp, ngôn ngữ và tập quán kinh doanh đặc trưng của người Hoa.

Tuy nhiên, sự phát triển mạnh mẽ của kinh

doanh nhỏ lẻ và xu hướng tận dụng tối đa tầng trệt làm mặt bằng thương mại tạo áp lực lên hạ tầng đô thị, đặc biệt là vỉa hè, hẻm và không gian công cộng, từ đó đặt ra yêu cầu quản lý nhằm cân bằng giữa tăng trưởng kinh tế và bảo tồn giá trị không gian kiến trúc – cảnh quan mang bản sắc người Hoa. Trên cơ sở đó, có thể khái quát rằng không gian kinh tế tại Quận 5 (cũ) vừa phản ánh năng lực thương mại, vừa thể hiện cấu trúc nghề nghiệp và cơ chế thích ứng văn hóa của cộng đồng trong môi trường đô thị biến đổi. So với một số khu vực có cộng đồng người Hoa tại Nam Bộ, Quận 5 nổi bật bởi mật độ cao của mô hình nhà ở kết hợp kinh doanh và mức độ tập trung của các tuyến phố chuyên doanh, qua đó khẳng định vai trò của khu vực này như một trung tâm kinh tế – văn hóa mang tính vùng.

Hình 2. Sơ đồ đặc trưng không gian phát triển kinh tế (Nguồn: Tác giả)

Trong tương quan với một số đô thị Nam Bộ có cộng đồng người Hoa như Mỹ Tho, Cần Thơ hay Sóc Trăng, kiến trúc đô thị của người Hoa tại Quận 5 (cũ) thể hiện mức độ đô thị hóa và tập trung cao hơn, đặc biệt thông qua mật độ dày đặc của mô hình nhà ở kết hợp kinh doanh và các tuyến phố chuyên doanh liên tục. Nếu tại nhiều địa phương Nam Bộ, các thiết chế và không gian cư trú của người Hoa phân bố xen kẽ trong cấu trúc đô thị chung, thì tại Quận 5, các yếu tố này

hình thành một cấu trúc không gian tương đối tập trung, qua đó khẳng định vai trò của khu vực như một trung tâm kinh tế – văn hóa mang tính vùng.

5. Kết luận và kiến nghị

5.1. Kết luận

Không gian kiến trúc đô thị tại Quận 5 (cũ) là sự kết tinh hài hòa giữa văn hóa truyền thống và sự phát triển đô thị, phản ánh rõ nét đặc trưng văn hóa của cộng đồng người Hoa. Những công trình kiến trúc như hội quán, chùa miếu và các khu phố không chỉ đáp ứng nhu cầu tín ngưỡng và sinh hoạt văn hóa mà còn là biểu tượng của sự hòa nhập và kết nối giữa văn hóa Hoa - Việt. Các giá trị văn hóa phi vật thể, từ lễ hội đến phong tục, được duy trì và phát huy thông qua sự sáng tạo trong nghệ thuật kiến trúc và cảnh quan đô thị, góp phần làm giàu thêm bản sắc văn hóa của khu vực.

Trong bối cảnh đô thị hóa hiện nay, việc bảo tồn và phát huy các giá trị văn hóa thông qua kiến trúc và cảnh quan không chỉ là trách nhiệm mà còn là cơ hội để duy trì sự phong phú và đa dạng của di sản văn hóa. Sự kết hợp giữa việc bảo tồn truyền thống và phát triển hiện đại sẽ đảm bảo khu vực này tiếp tục là một biểu tượng văn hóa độc đáo, nơi các giá trị văn hóa, nghệ thuật và đời sống cộng đồng được gìn giữ, phát triển và lan tỏa trong thời kỳ hội nhập.

Các biểu hiện kiến trúc và không gian đô thị tại Quận 5 (cũ) cho thấy bản sắc văn hóa người Hoa không được duy trì trong trạng thái tách biệt, mà hình thành thông qua quá trình giao thoa và dung hợp với bối cảnh văn hóa – đô thị Việt Nam. Sự thích nghi về hình thái nhà ở, tổ chức không gian và chức năng sử dụng đất phản ánh sự tiếp biến giữa các giá trị văn hóa Hoa và tập quán cư trú bản địa, qua đó tạo nên diện mạo kiến trúc đô thị đặc thù của khu vực.

5.2. Kiến nghị

Để bảo tồn và phát huy giá trị văn hóa của cộng đồng người Hoa cần tập trung vào việc bảo vệ và tu bổ các công trình kiến trúc truyền thống như hội quán, chùa miếu, và nhà cổ, sử dụng kỹ thuật xây dựng truyền thống để đảm bảo tính nguyên bản. Cần xây dựng các không gian công cộng kết nối với điểm văn hóa để tổ chức hoạt

động nghệ thuật và tôn giáo, đồng thời khuyến khích các hoạt động văn hóa truyền thống và đương đại. Việc giáo dục và tuyên truyền về giá trị văn hóa cho thế hệ trẻ cũng rất quan trọng để truyền lại di sản văn hóa. Cuối cùng, hợp tác đa phương giữa các bên liên quan sẽ giúp quản lý và phát triển văn hóa hiệu quả, nâng cao giá trị lịch sử và văn hóa của Quận 5 (cũ), TPHCM trong bối cảnh hội nhập toàn cầu.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- Đầu, N. Đ. (1997). *Chợ Lớn: Hình thành và phát triển*. Nhà xuất bản Trẻ.
- Felson, A. J., & Pickett, S. T. (2005). Designed experiments: New approaches to studying urban ecosystems. *Frontiers in Ecology and the Environment*, 3(10), 549-556.
- Kim, T. T. (2005). *Việt Nam sử lược*. Nhà xuất bản Tổng Hợp Thành phố Hồ Chí Minh.
- Lê, T. K. (2014). *Lịch sử Việt Nam: Từ nguồn gốc đến giữa thế kỷ XX*. (No Title).
- Low, S. (2016). *Spatializing culture: The ethnography of space and place*. Routledge.
- Luu, K. H., Phan, A., Hà, T., & Trần, Đ. T. (2006). *Văn hóa người Hoa Nam Bộ*. NXB Văn Hóa Văn Nghệ.
- McGee, T. (2004). The disappearing “Asian” city: Protecting Asia’s urban heritage in a globalizing world. Taylor & Francis.
- Nghĩa, V. T. (2021). *Quản lý không gian kiến trúc cảnh quan các tuyến phố mang giá trị đặc trưng của cộng đồng người Hoa tại Quận 5, Thành phố Hồ Chí Minh* [Luận văn thạc sĩ]. Trường Đại học Kiến trúc Thành phố Hồ Chí Minh.
- Nghĩa, V. T. (2024). Không gian kiến trúc cảnh quan các tuyến phố mang giá trị đặc trưng cộng đồng người Hoa tại Quận 5 - Thành phố Hồ Chí Minh. In Phần 3: Các nghiên cứu phát triển - Không gian kiến trúc cảnh quan các tuyến phố mang giá trị đặc trưng cộng đồng người Hoa tại Quận 5 - Thành phố Hồ Chí Minh (Tập 9). Nhà Xuất Bản Đại Học Quốc Gia TP Hồ Chí Minh.
- Nguyen, K. A. (2020). *Reinventing the Vietnamese “Tube House”: Flexible, Sustainable, and Affordable* [Doctoral dissertation]. University of Hawai’i at Manoa.
- Phòng Thống Kê Quận 5. (2020). *Dữ liệu dân số Quận 5, TP.HCM*. Phòng Thống Kê Quận 5.
- Rapoport, A. (1990). *The meaning of the built environment: A nonverbal communication approach*. University of Arizona Press.
- Thơ, N. N. (2028). *Tục thờ và miếu thờ Thiên Hậu của người Việt vùng Tây Nam Bộ*.
- Truong-Young, H., & Hogan, T. (2020). Tube housing as dominant system and everyday urban culture of Saigon-Ho Chi Minh City. *Journal of Asian and African Studies*, 55(6), 801-817.
- Tuyết, P. T. Y., & Thanh, C. T. (2013). *Người Hoa ở Sài Gòn Thành phố Hồ Chí Minh*. NXB Văn Hóa - Văn Nghệ.
- Tzoulas, K., Korpela, K., Venn, S., Yli-Pelkonen, V., Kaźmierczak, A., Niemela, J., & James, P. (2007). Promoting ecosystem and human health in urban areas using Green Infrastructure: A literature review. *Landscape and Urban Planning*, 81(3), 167-178.
- Ủy ban Quốc gia về Thập kỷ Quốc tế Phát triển Văn hóa. (1992). *Thập kỷ thế giới phát triển văn hóa*. Bộ Văn hóa - Thông tin.
- Wolch, J. R., Byrne, J., & Newell, J. P. (2014). Urban green space, public health, and environmental justice: The challenge of making cities ‘just green enough.’ *Landscape and Urban Planning*, 125, 234-244. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2014.01.017>